

Iurie Colesnic

BASARABIA NECUNOSCUTĂ

Ediție în trei volume

I

CARTIER

Cum s-a zămislit <i>Basarabia</i> <i>neconoscută</i>	9
Manuc-Bei , o figură a istoriei noastre pe care trebuie s-o cunoaștem neapărat	11
Gavriil Bănulescu-Bodoni	31
Nicolae N. Alexandri	41
Elena Alistar – o icoană a mișcării feministe	57
Pan Halippa – apostolul Unirii	69
Ion Inculeț	133
Ștefan Ciobanu	165
Ștefan Gonata – cel mai vrednic din neamul Gonata	185
Pavel Ștefan Leonard	189
Grigore Constantinescu	207
Nicolae Donici – un astronom în viața cotidiană	225
<i>Basarabia</i> mai are a-l redescoperi pe Romulus Cioflec	241
Ion Teodorescu-Sion , îndrăgostit de Chișinău, iubind pe chișinăuieni	257
Iosif Naniescu	267
Alexei Șciusev . O familie cum mai rar se întâlnește	273
Alexandru Robot : Sunt poeți care trăiesc din poezie și sunt poeți care trăiesc pentru poezie	293
Gurie (Gheorghe Grosu) – un mitropolit ca un exponent al conștiinței naționale	317
Vladimir Okușko ... ctitorul ce-a rămas neîntrecut în istoria noastră	337
Alexandru Conunov ... destinul unui om	355
Pavel Lebedev	365
Nicolae Titulescu – diplomatul pe care Chișinăul nu-l va uita niciodată	379
Olga Crușevan – o legendă basarabeană	411
Vasile Harea ... ca și cum nu ar fi plecat dintre noi... ..	427
Jean Bobescu ... pionier al operei naționale din Basarabia	445
Iosif M. Parhomovici	449
Theodor Kiriakoff ... un ostatic al secolului său	459
Alexandru Bassarab – un pictor căzut la Țiganca	473
Ieremia Cecan , un fenomen în felul lui	479
Olga Vrabie	485
Gheorghe Rașcu . Din tată-n fiu... ..	503
Dominte Timonu – un model literar aproape perfect	523
Emil Loteanu – cel mai plenar poet al vremurilor noastre	529
Gheorghe Lupașcu sau drumul invizibil de la cronicar la memorialist	557
Nadia Russo – o aviatoare cum mai rar se întâlnește	623

MANUC-BEI, o figură a istoriei noastre pe care trebuie s-o cunoaștem neapărat

*Înăuntrul unei epoci nu se află vreun punct
de vedere de unde să poată fi privită.*

Goethe

Adesea lucruri bine chibzuite ies rău.

Syrus

În istoria Moldovei, îndeosebi după perioada de domnie a lui Ștefan cel Mare, s-au resimțit două mari influențe străine, două influențe definitorii. Una mai cunoscută în istorie și mai vehiculată este cea a fanarioților, adică a grecilor care locuiau la Istanbul, în periferia numită Fanar, și care prin mite și relații cumpărau tronul Moldovei.

Mai târziu, această influență grecească s-a resimțit foarte mult în Basarabia, unde a existat o colonie puternică și unde în 1821 a început Eteria, adică eliberarea Greciei de sub jugul otoman. Grecii din Basarabia nu numai că aveau mari moșii, erau mari proprietari, dar au dirigit și problemele politice, administrative și financiare ale Basarabiei până la 1940.

Biserica Grecească, ctitoria fraților Sinadino, se înalță și astăzi chiar în inima Chișinăului.

Un alt partid puternic, dar cu o influență mai mult din umbră, a fost cel al armenilor. Un exemplu perfect de celebru reprezentant al armenilor a fost Ioan-Vodă cel Cumplit, care nu numai că a ajuns la tronul Moldovei, dar în cei trei ani de domnie a reușit să repete aproape întocmai toate războaiele lui Ștefan cel Mare.

Manuc-Bey

El a fost unul dintre cei mai mari domnitori ai Moldovei și istoria l-a memorizat nu numai pentru faptele lui deosebite, ci și pentru destinul năprasnic, căci a avut parte de o mare trădare, de la care i s-a tras și moartea. Iar moartea lui a fost una foarte crudă. A fost legat de patru cămile și rupt în bucăți pe dealul de lângă Cahul.

La începutul secolului XIX, în Basarabia existau mai multe colonii armenesti. Una era amplasată la Akkerman, adică la Cetatea Albă, și este firesc că în acel nod comercial, unde Dunărea se întâlnește cu Marea Neagră, negustorii armeni aveau tot interesul să se stabilească. A doua colonie foarte puternică era la Grigoriopol, tot pe malul Nistrului și tot într-un punct strategic. Nu mai puțin importantă era colonia din Chișinău, care și astăzi are o stradă ce-i poartă numele, precum și cea din Orhei cu biserica respectivă, cea din Bălți, cea din Hotin și altele.

Colonia din Chișinău era mai puțin numeroasă, dar la fel de bine amplasată în centrul orașului, ceea ce-i asigura o situație economică privilegiată.

Armenii însă înțelegeau clar că a avea bani nu este suficient, banii trebuie să facă politică. Acest popor în toate timpurile a scos din sânul său lideri, care au influențat nu numai destinele Moldovei, ci și ale Valahiei, Greciei, Turciei, Rusiei etc., etc.

Pentru înțelegerea exactă a fluxului de influențe care marcau o anumită epocă, nu este nevoie să scriem despre zeci sau sute de persoane ieșite din rândurile armenilor. Sunt câteva personalități-cheie, care reprezintă exponențial această diasporă și care, curios lucru, cum au apărut pe neașteptate și s-au stabilit în Basarabia, la fel de repede au și dispărut, lăsând în urma lor doar niște amintiri materiale: conacul Manuc-Bei de la Hâncești, Biserica Armenească și Strada Armenească din Chișinău, Biserica Armenească din Bălți și mai multe morminte în cimitirele basarabene.

Un lider indiscutabil al acestei diaspore a fost omul politic, comerciantul și diplomatul Manuc-Bei, supranumit Principele, deși până astăzi nu s-a găsit nicio confirmare documentară că cineva i-ar fi conferit acest titlu.

Manuc-Bei este figura reprezentativă care ne va ajuta să înțelegem cum s-a produs cedarea Basarabiei la 1812, ce resorturi ascunse au impulsionează acest proces de trădare și cum în marea politică europeană s-a schimbat accentul de pe un imperiu pe altul. Imperiul Otoman și-a pierdut importanța, Imperiul Rus și-a amplificat ponderea.

El a fost hârtia de turnesol care ne indică clar că Imperiul Otoman, aflat în decădere, nu prezenta interes pentru viitorul Europei. Pericolul cel mare al Europei îl reprezenta Imperiul Rus.

În lucrarea sa *Boierimea Moldovei între Prut și Nistru* (București, vol. 1, 1940, vol. 2, 1943) Gheorghe Bezviconi dă o scurtă referință genealogică asupra neamului Mirzaian:

„Manuc-Bei (Mirzaian), armeni.

Manuc-Bei Mirzaian (Arhivele baronului M. Schilling (Hâncești) și T. Pruncu (Câmpulungul-Mold.). Bibliografia ș.a. în studiul nostru: Manuc-Bei, Din trecutul nostru, III-IV, 1938. G. Potra, Din Bucureștii de altădată, București, 1941, p. 24 și urm.), moșier la Hâncești, Stolniceni și Lohănești (Orhei), fiul negustorului Martiros Mirzaian din Kapri (Ararat), așezat la Rușciuc și căsătorit cu Mamica, fata lui Hanum-Oglu. Născut la 1769 la Rușciuc, a murit la 1817 la Hâncești, fiind înmormântat lângă biserica armenească din Chișinău. Sfetnic al Marelui Vizir Mustafa-Bairaktar, faimos Dragoman și Bei al Turciei, unul din făuritorii Păcii de la București (1812), fruntaș de mare însemnătate pentru viața Balcanilor, consilier de stat efectiv în Rusia (obținând gradul la Viena, la 1814, ca supus străin, nici el, nici urmașii săi nu figurează confirmări în drepturile lor de noblețe, deși poartă neoficial titlul de prinț), căsătorit cu Mariam Avedian (1783-1828, la Hâncești).

Copiii săi: Ioan-Murad (1810-1893), ziditorul palatului distrus de bolșevici și al bisericii din Hâncești;

Grigore-Feirat; Ecaterina, măritată cu șambelanul Hrist. Lazarev (1799-1871) (*Cartea genealogică rusă*, ed. Vechimii Ruse, Petersburg, 1873, vol. II, p. 32); Pembe – cu Agob-Aga Melicturabian, consilier de curte (Notițele Comitetului statistic, op. cit., vol. III, p. 76.); Mariam († 1822) și Gaiane († 1824). Ioan-Murad, căsătorit cu Elena (1820-1870), fata generalului D. Delianov, a lăsat patru copii: Maria (1842-1935); Ecaterina (1845-1939), măritată cu marchizul Pietro I. Scedoni, senator italian; Olga (1854-1920), măritată cu șambelanul M. B. M. conte Hatzfeld von Trachenberg (1854-1921); și Grigore (1855-1902) (Dosar. 433, 1897, 76 de file), sinucis în urma unei vieți ușuratică. Ca succesori au figurat: fiica Ecaterinei Lazarev, Maria, măritată cu lt.-generalul conte Maurice E. Nieroth († 1871); fiica Mariei, Eliza, a fost domnișoară de onoare, iar alta, Ecaterina († 1874), s-a măritat cu baronul Fabian G. Schilling; copiii baroanei: baronul Maurice Schilling (1872-1934), diplomat, și Henrietta, măritată cu baronul Paul I. Korff.

Manuc-Bei a avut un frate (se pare că Manuc-Bei a mai avut o soră, măritată cu ascendentul familiei Balioz din Ivanca. Corn. de Eugen Schwammberg (Chișinău)) Ioan, ai cărui copii au fost: Gherasim Mirza († 1861), consilier de stat la Odesa; Rosalia (Thase-Ghiul), măritată cu Ariton von Prunkul (1799-1868) din Bucovina; și încă o fată, măritată cu A. Avedian”.

Cercetătorul Gh. Bezviconi a fost preocupat mult de studierea acestei personalități și chiar a avut posibilitatea să cerceteze la Hâncești arhiva familiei lui Manuc-Bei, păstrată de urmași. În urma cercetărilor i-a dedicat, în 1938, un număr special al revistei *Din trecutul nostru*.

Tot Gheorghe Bezviconi a revenit în mai multe rânduri asupra acestei teme. În arhiva lui s-au păstrat edițiile a doua și a treia în manuscris ale minimonografiei Manuc-Bei, pe care e scris în foaia de titlu că sunt revăzute și adăugite.

Până la el, această temă a fost tratată de diferiți autori. Unii i-au dedicat monografiilor, alții au inclus subiect în memoriile lor.

Una din primele lucrări dedicate lui Manuc-Bei a fost *Descriere a vieții lui Manuc-Bei Mirzaian*, scrisă de călugărul Hevond Hovnanian

și tipărită de Congregația călugărilor mhitariști la Viena în 1852.

Tipograful Achim Popov din Chișinău, armean de origine, dar care a tipărit scrierile în limba română ale lui Ioan Sârbu, *Fabule alcătuite în limba moldovenească...* (1851), *Alcătuirile lui I. Sârbu. Poezie* (1852), *Cursu primitiv de limba română și Abeceda română* (1865) de Ioan Doncev, iar la 1848 a cerut permisiunea de a tipări la Chișinău ziarul *Românul*, este autorul unei biografii rămasă în manuscris și care se păstra în perioada interbelică la enciclopedistul Victor Adiasevici și se intitula *Descrierea și vederile târgului Hâncești, moșia prințului Manuc-Bei*. Deoarece arhiva lui V. Adiasevici s-a risipit în urma arestării sale de către organele NKVD, avem tot temeiul să credem că această lucrare s-a pierdut.

Redeschiderea acestei teme de cercetare a făcut-o deja în sec. XX Gheorghe Bezviconi, când a tipărit *Armenii în Basarabia (Din trecutul nostru, 1934, nr. 3-4)*.

Chiar dacă pot exista diferite opinii asupra personalității lui Manuc-Bei, versiunea lui Gheorghe Bezviconi e cea mai documentată și argumentată:

„...Despre Manuc-Bei sau Manuc Mirzaian, în Turcia, ne povestește călugărul Hevond Hovnanian, iar din cele din urmă numele lui Manuc apare și în documentele contemporane.

Manuc Mirzaian era fiul lui Martiros Mirzaian, care își trăgea originea din satul Kapri din regiunea Araratului. Martiros nu era bogat: ultima avere și-o pierdu în urma jafului bandiților perși. Colindă prin Armenia turcească și rusească, apoi plecă înspre Balcani. La Burgas, Mirzaian s-a însurat cu fiica unui bogătaș și s-a așezat la Rușciuc, centrul comercial al Balcanilor. Aici, ajuns negustor mare, s-a însurat a doua oară cu Mamica, fiica unui alt bogătan, Hamun-Oglu, cu care, la 1769, la Rușciuc, a avut un fiu, Manuc (Emanuel, Prunc).

Până la vârsta de 12 ani, Manuc a crescut în casa părintescă, învățând la școala din Rușciuc. Apoi, a fost trimis la Iași, la un negustor armean, ca să învețe

limbile, ce i-au folosit mult mai târziu și în practica vieții. La 1785, a fost rechemat de tatăl său la Rușciuc, unde tânărul s-a însurat cu Mariam, fiica cunoscutului Avet (Avedis). Rămas curând orfan, a luat asupra sa conducerea întreprinderilor părintești. Vizită Constantinopolul și se îmbogățește și mai mult.

Manuc Mirzaian se impunea nu numai prin bogăția sa, dar și prin înfățișare, minte și suflet rar întâlnit. Înalt, frumos, cu o frunte mare, ochi negri scânteietori, era energic, ager, fin, amabil, dar și îndrăzneț. Avea darul vorbirii și al prevederii. Nefericirea îi venea numai dintr-o boală, de care suferea soția sa, de aceea Manuc se purta cu toții cu o bunăvoință și mai mare, ajuta pe toți, descurca pe toți din nenorocire și, înainte de toate, se ruga lui Dumnezeu. Slava numelui Manuc se răspândește departe de satul său natal.

Georgehe Bezviconi, *Manuc-Bei // Din trecutul nostru*, 1938, martie-aprilie (p. 4-5).

Evenimentele istorice se produc concomitent în câteva planuri. Unele deschise pentru văzul și spre uimirea marelui public, altele ascunse de ochii lumii, dar nu mai puțin importante din această cauză.

Războiul dintre Rusia și Turcia risca să se termine imprezvizibil pentru părțile beligerante, dar – ceea ce nu-i mai puțin important – și pentru marile puteri europene. Dacă ar fi învins Turcia, situația ar fi rămas neschimbată, adică Rusia nu s-ar fi mișcat mai departe de stânga râului Nistru. Dacă ar fi învins Imperiul Rus, care nu ascundea dorința de a acapara cele două Principate, Moldova și Muntenia, pentru a-și realiza visul secular de apropiere și de cucerire a Constantinopolului, situația s-ar fi schimbat radical. Balcanii ar fi ajuns sub influența directă a Rusiei, gurile Dunării ar fi fost controlate doar de ea și consecințele ar fi fost imposibile de prognozate. Anume în această situație de incertitudine în circuitul discuțiilor diplomatice apare o nouă noțiune toponimică – Basarabia.

Tradițional, acest termen era utilizat în cazul când se vorbea despre sudul teritoriului cuprins între fluviile Nistru și Prut. Dar o eroare

diplomatică a devenit o problemă iremediabilă pentru mai bine de două sute de ani.

Basarabeianul Leon Casso în cartea sa *Rusia și bazinul dunărean* (Iași, 1940) descrie momentul apariției acestei probleme:

„...La sfârșitul anului 1807, Rumeanțev (Nikolai Petrovici (1754-1826), conte, diplomat, ministru al afacerilor externe al Rusiei 1807-1814, președinte al Consiliului de Stat 1810-1812. Colecția lui de cărți și manuscrise stă la baza Muzeului Rumeanțev din Moscova) era convins de încheierea păcii. Trimițând lui Tolstoi (Petru Aleksandrovici (1761-1844), conte, diplomat, general-locotenent. A participat la războiul ruso-turc (1787-1791), ruso-francez (1798-1800). Trimisul Rusiei la Paris (1807-1808). Adversar convins al Păcii de la Tilsit și alianței ruso-franceze. A înăbușit răscoala polonezilor din 1830-1831) (...) împuternicirile corespunzătoare, l-a felicitat din vreme pentru atingerea «vechii noastre ținte» (Rumeanțev către Tolstoi în 26.XI.1807. Schilder, *Русская старина*, II, 192), adică pentru dobândirea unei părți din provinciile turcești în Peninsula Balcanică. El până în acest moment (Rumeanțev către Tolstoi la 6.XI.1807, *Сборник императорского русского исторического общества*, 89, 220) a dat lui Tolstoi ideea să confirme că în puterea însăși a Păcii de la Tilsit, Basarabia, cel puțin, trebuia să rămână a Rusiei, pentru că art. XXII din tratat amintea numai de evacuarea Moldovei și Valahiei. În discuțiile dintre Tolstoi și Champagny – urmașul lui Talleyrand – această chestiune a provocat contradicție. Ministrul francez socotea amintirea despre Basarabia cu totul întâmplătoare, pe când Tolstoi socotea că Rusia trebuia să se folosească de această lacună (Tolstoi către Rumeanțev, 3.I.1808, *Сборник императорского русского исторического общества*, 89, 335)».

Schimbarea de accente a modificat și fondul problemei.

Din corespondența diplomatică a vremii și din relatările demnitarilor de stat reiese că problema ocupării spațiului dintre Prut și Nistru era discutată cu mult mai înainte de anexarea sa. Era o firească pregătire a opiniei că acest spațiu va trece în subordinea Rusiei. Este

o tactică de ocupare a altor teritorii, utilizată de această țară chiar sub regim comunist, deja în secolul XX.

Argumentele le găsim tot în cartea lui Leon Casso, *Rusia și bazinul dunărean* (Iași, 1940), la pag. 139:

„Kutuzov (Mihail Ilarionovici (1745-1813), general-feldmareșal, discipol al lui A.V. Suvorov. Din 1810 până în 1812 a condus armata rusă din Moldova. Din august 1812 a condus armata rusă în războiul împotriva lui Napoleon și tot el a adus această armată în ianuarie 1813 în Europa de Vest, a rămas pe punctul de vedere al instrucției date odinioară de Tolstoi. Alexandru (împăratul Rusiei – n.n.) i-a hotărât în 1807 să se mulțumească cu partea de răsărit a Moldovei – cu Hotinul, Tighina, Cetatea Albă și Ismailul. Kutuzov deja de la începutul anului 1811 presimțea că numai cu această concesie din partea Turciei se va încheia dorita pace dintre Rusia și sultan.

Pacea ne era extrem de necesară în 1811. Ea se simțea nu numai la noi. În toată lumea... apropierea războiului cu Franța și amenințarea invaziei lui Napoleon...”

Dispoziția lui M. Kutuzov poate fi ușor înțeleasă din corespondența sa cu familia. Ducesa Montelfi-Stolâpina a publicat în *Revue de Paris* (1935, din 15 aprilie) scrisorile lui adresate fiicelor: Ekaterina, măritată cu generalul și principele Kidășev, și Elizaveta, măritată cu contele Tiesenhausen, apoi cu generalul Hitrovo, ajuns ambasador la Florența.

Tradusă din limba franceză, această corespondență a fost publicată de Gheorghe Bezviconi în volumul *Călători ruși în Moldova și Muntenia* (București, 1947, pag. 177-179):

„Iași, 27 martie 1810.

Iată-mă ajuns aici. Am intrat aseară în acest oraș și mâine voi pleca spre București, unde va fi instalat cartierul meu general. Orice popor iubește schimbările, prin care speră să câștige ceva, dar aici lumea într-adevăr delirează. Bucuria de a mă vedea este de nedescris. Boierii au venit să mă întâlnească, și înaintea lor o doamnă Smardoki (nu este decât transcrierea greșită

a numelui Smaranda. E vorba de Smaranda Bogdan, născută Rosetti, soția vornicului Dimitrie; în vara anului 1810, ea a anunțat pe lordache Rosetti-Roznovanu că spătarul lordache Catargi, cumnatul ei, ar fi fost trimis de niște boieri, ca să ceară sprijinul lui Napoleon. Refugiată pe vremea eteriei la Chișinău, Bogdaneasa a fost satirizată în versuri de poetul Pușkin și descrisă în memoriile viceguvernatorului F. Wiegel (*Întâmplările războiului Franțozilor și întoarcerea lor de la Moskva*, tălmăcită din nemțeste, VI, p. 148). Despre salonul ei ieșean de mai târziu, unde se întruneau frunțașii filoruși, comp. *Documente Hurmuzaki*, vol. XVII, p. 531 și X. Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse*, Paris, 1854, vol. I, p. 186. A murit în 1847 la Mănăstirea Vărativ [R. Rosetti, *Familia Rosetti*, București, 1938, vol. I, p. 110; G. Bezviconi (și S. Callimachi), *Pușkin în exil*, București, 1947, p. 153], un fel de exaltată care vroia neapărat să mă scoată afară din trăsura.

București, 10 aprilie 1810.

Lisanka și copii, bună ziua. Iată-mă la București în mijlocul valahilor. Am foarte multe treburi, dar vreau să-ți spun ce este Bucureștiul: este un oraș atât de mare, încât întrece toate orașele rusești, afară de capitale. Peste tot mulțimi pline de viață, câteva doamne cu obiceiuri și cultură mondenă, și încă multe altele. Unele dintre ele sunt frumoase, câteva destul de amuzante; mai sunt câteva doamne ruse pline de pretenții și o grămadă de greci. Și toată lumea nebună după dans.

București, 11 ianuarie 1811.

Lisanka, prietena mea, și copii, bună ziua. Nu poți să-ți închipui în ce măsură mă supără de a fi mereu despărțit de acei pe care îi iubesc! Numai voi mă legați de viață. Cu cât înaintez în viață, cu atâta simt că gloria nu este decât o amăgire. Am fost totdeauna filozof și devin din ce în ce mai mult. Se spune că fiecare vârstă își are pasiunile sale; pasiunea mea constă într-o dragoste arzătoare pentru ai mei.

București.

Lisanka, draga mea, și copii, bună ziua. Nu prea mă distrez aici, având multe treburi. Mîntea îmi este totdeauna trează și evit chiar de a vedea prea multă lume, pentru a nu face cumva greșeli. Pentru a mă distra mi-am adus o trupă de pantomimă italiană. Sunt încântat de onorurile cu care m-a cinstit împăratul, și aceasta m-a distrat puțin (generalul a primit titlul de

Împăratul Alexandru I

Alexandru Scarlat Sturdza

Feldmareșalul Mihail Kutuzov în 1813.
Portret de R. Volokov

Locul înmormântării lui Manuc-Bei

Biserica Armenească din Chișinău

Articles concernant la Moldavie et la
Valachie extraits du Traité de Paix entre
La Russie et la Porte Ottomane, signé à
Bukarest Le 16 mai 1812

S. M. J. Le très haut et très puissant
Empereur et Autocrate de toutes Les Russies
et sa Hautesse Le très haut et très puissant
Empereur Ottoman également animés du désir,
sincère de mettre fin à la guerre, qui a duré
jusqu'à présent entre leurs Empires respectifs
et de rétablir d'une manière solide, la Paix,
l'Amitié et la bonne harmonie, ont jugé à
propos de confier ce saint et salutaire ouvrage
aux soins et à La Direction de leurs Suprêmes
Plénipotentiaires, c'est à dire S. M. J. de toutes
Les Russies, au très illustre et très excellent
Seigneur Michel ^{1er} de Kutusoff, son Général
Inspecteur Command^r de son Armée etc. etc.
et S. M. L'Empereur Ottoman au très illustre
et très excellent Seigneur Achmed Pascha,
Grand Visir Sérénissime de la sublime Porte
Ottomane, afin que le dit ouvrage de La
pacification puisse être terminé par des personnes
respectivement nommés, choisis et munies de
plein pouvoirs nécessaires, pour stipuler, arrêter,
et signer Le présent Traité de Paix.

au prouvé Qu'ils se rendent
 à la Sublime Porte Ottomane jusqu'à l'expiration
 du terme des Evacuations, L'administration
 et l'ordre des Choses restant tels qu'ils sont
 actuellement sous la Domination de la cour Imp.^{ale}
 de Russie, et La Sublime Porte Ottomane ne
 s'en mêlera aucunement jusqu'au terme de la
 Sortie de toutes Les troupes. Elles se pourvoiront
 de toutes Les provisions de bouche et autres objets
 nécessaires jusqu'au Dernier jour de leur Sortie
 de la même façon, qu'elles s'en sont pourvus
 jusqu'à présent.

Fait à Bukharest Le 16 mai 1812.

Signés:

Alexandre d'Halaszky (L. S.)

Jean de Sabarniel (L. S.)

Joseph de Fonton. (L. S.)

Pour Copie conforme Le Conseiller
 de Cour Minceahty.

prinț – n.a.). Spune prințesei Golițin că-i sărut picioarele, pentru că ea la plecarea mea mi-a sărutat mâna. Dumnezeu să te binecuvânteze pe tine și pe copiii tăi!

Credinciosul tău prieten,
M.K.

Respect pentru oameni și cărți
București.

Lisanka, iată-mă iarăși la București, ceea ce este mai comod pentru mine decât cartierul meu general de la Iași. Aici vreau să mă distrez puțin și am fost ieri la teatrul polonez. Doamna Benningsen îl găsește îngrozitor și contesa Manteuffel îl găsește splendid, mai ales Don Juan. Aici doamnele sunt foarte amabile, cultivate, dar rareori frumoase. Am luat mulți prizonieri (În bătălia de la Slobozia – n.a.) și printre ei un pașa cu trei tuiuri, Izaban-Oglu; are 85 de ani, dar este așa de frumos și elegant, că va suci capul întregului Petersburg. Dumnezeu să te binecuvânteze;

M.K.”

Și tot aici e cazul să oferim un exemplu ce ilustrează vechea tactică rusească: cere imposibilul și vei obține ce dorești. Ca să facă presiuni asupra delegației turcești, Kutuzov, din propria inițiativă, fără voie de la superiori, a reluat acțiunile militare, atacându-i îndrăzneț pe turci:

„...la 8 octombrie (1811), trimisul vizirului a adus la marele cartier general rus o nouă propunere cu trasarea graniței prin Basarabia de astăzi. Astfel ca cetățile Hotin, Tighina cu Căușanii și Cetatea Albă să rămână în Rusia. Ofițerii turci în discuții personale afirmau că li s-a permis să facă aceste concesii mai departe în Basarabia până chiar la Prut. Kutuzov n-a căzut de acord nici pe o asemenea bază să înceapă tratativele de pace. Atunci vizirul, la 10 octombrie, a trimis o nouă propunere cu cedarea Moldovei până la Siret” (op. cit., pag. 160-161).

Odată ce a apărut o nouă platformă de discuție, apare și necesitatea noilor întrevederi. La 19 octombrie 1811, într-un mic orașel, Giurgiu, unde unicul local pentru întrevederi era un mic hotel, s-au întrunit cele două delegații. Din partea turcilor participau șase persoane, dar vorbeau doar două, cele mai importante: Kihai-Bei, loctiitorul vizirului, și reis-efendi

Galib. Dragoman din partea turcilor era Dimitraki Moruzi, prieten bun cu Galib, ambii fiind simpatizați de sultan.

Leon Casso face o observație foarte subtilă referitoare la Dimitraki Moruzi:

„În același timp cu o enormă influență asupra marelui cartier general turc și în Constantinopol, unde fratele lui, Panaiotaki, îl înlocuia și susținea interesele familiei Moruzi, Dimitraki se folosea de simpatie și la noi, unde se conta destul de hotărât pe concursul lui Moruzi, însă urmărind scopurile sale personale. Se silea între interesele ruse și cele turcești să găsească o potecă, pe care ar fi putut să îndepărteze politica fanariotă” (pag. 164-165).

Și dacă inițial Manuc-Bei s-a impus ca o figură importantă în Turcia, el consideră că locul lui va fi mai important dacă se va afla în punctul de tangență dintre cele două imperii, și anume la București, unde se dădea principala bătălie diplomatică pentru viitorul celor două Principate, Moldova și Muntenia. Și planurile lui sunt de anvergură. El construiește un han, în care mai târziu, la 16 mai 1812, va fi semnat documentul de cedare a Basarabiei:

„...Manuc-Bei a avut un rol important în dezvoltarea vieții comerciale a țării, rezervându-și același rol – ca un nou Cincinat (Descriere a vieții lui Manuc-Bei Mirzaian, scrisă de călugărul mhitarist Hevond Hovnanian, Viena, 1852) – în sădirea agriculturii organizate la latifundii mari și ocrotirea țărănimii de pe moșiile sale. Împreună cu Haji-Moscu, el răscumpăra monopolul sării. (*Documentele Hurmuzaki*. Sup. I., vol. III, București, 1889. Jurnal de campagnes par le Comte de Langeron, 1809).

Dar și mai vestit a rămas Beitul prin Hanul său din București:

„După 1807, când locurile vechi ale Curții Domnești fuseseră vândute, când nu mai rămăseră din străvechile clădiri ale Palatului decât Pușcăria și ceva ziduri de pe marginea gârlei, unde astăzi e hotelul Dacia, povestește G. I. Ionescu-Gion (*Istoria Bucureștilor*, București, 1899. Autorul reproduce fidel legendele lui Stanislas Bellanger din Le Kroutza) Manuc-Bei,

un armean deștept și spre fire bogat, a clădit hanul numit al lui Manuc, care deveni cel mai cunoscut han al Bucureștiului din prima jumătate a secolului XIX. Între anii 1808-1860, curtea lui Manuc era de pomină pentru zgomotul, murdăria și mulțimea trăsurilor, care se aflau într-însa. Mulți călători, care nu descindeau la acest han, veneau totuși ca să vadă din cauza pitorescului ce prezenta curtea, precum și pâlimatele suprapuse ale odăilor. Surugiii, chirigiii, vizitiii, cărăușii care înhămau și descălecau; slugile hanului care alergau strigând de colo-colo până acolo; găinile care chirchăiau pigulind pe mormanele de bălegar; rațele care bălăcăreau măcăind prin băltoacele de lângă cuhnii și grajduri; țișanii și țișăncile care, în loc să vorbească, răcneau ca de obicei; scroafele și porcii care, grohăind și guițând, se vârau pe sub butci de rădvane, brișci, brașovenice, chervane și căruțe, unde se întâmplau bătăi omeinice cu câinii celor veniți de afară – toate acestea făceau să haue din zi până în noapte faimosul han al lui Manuc-Bei.”

Gheorghe Bezviconi, Manuc-Bei // Din trecutul nostru, 1938, martie-aprilie, p. 20-21.

S-ar părea că nu există indicii directe în implicarea lui Manuc-Bei în mersul tratativilor dintre Rusia și Turcia în vederea cedării Basarabiei. Ar fi naiv să credem că există procese-verbale sau mărturii ale participanților direcți la acele negocieri. În mare parte, cedările teritoriale se fac într-un mare secret. Participanții la asemenea negocieri se prea poate să rămână veșnic necunoscuți de istorici. Doar niște întâmplări ne pot oferi detalii, poate chiar indirecte, despre implicarea unor persoane în acest proces:

„...Manuc-Bei era omul prin care se atrofia influența francezilor; era prieten cu Galib-Efendi, capul plenipotențialilor turci, și era acela care organiza festivaluri intime de întrunire pentru emisari. El a împrumutat pe musulmani cu 50 000 galbeni, girați de ambasadorul rus Italinski. Dintr-o serie de rapoarte diplomatice se vede clar importanța atribuită de Manuc-Bei.”

Gheorghe Bezviconi, Manuc-Bei // Din trecutul nostru, 1938, martie-aprilie, p. 22.

Încă la 22 mai 1810 Rusia îl decorează pe Manuc-Bei cu ordinul Sf. Vladimir de gr. III, pentru serviciile aduse țării. Împăratul Alexandru I relatează cu lux de amănunte meritele pentru care beiful este decorat, mărturisind că această informație i-a parvenit de la „comandantul suprem al Armatei Mele pe malurile Dunării...”.

Consulul francez din București, Ledoulx, îi scrie la 30 decembrie 1809 lui Champagny:

„La 22 a acestei luni, două persoane din Rușciuc au sosit la București, în secretul cel mai mare; ele au descins la un oarecare Manuc-Bei, armean foarte bogat, fost vistier al lui Mustafa-Pașa, care a obținut cu timpul, prin influența stăpânului său, titlul de Prinț Dragoman. Acest Manuc-Bei s-a salvat miraculos la moartea lui Mustafa-Pașa și s-a refugiat aici, unde se bucură între ruși de o considerație foarte mare.

Una din aceste persoane este expediată de Reis-Efendi, iar alta Moruzi, dragomanul Marelui Vizir, cu depeșe pentru Prințul Bagration. Am reușit să descopăr că Marele Vizir și Reis-Efendi răspund astăzi la propunerile care au fost făcute de Prințul Bagration și că Manuc-Bei a fost intermediarul între armata rusă și cea otomană.

Un alt raport diplomatic, al agentului austriac, datat cu 28 iulie 1810, București, relatează că din cartierul generalului a sosit Manuc-Bei, fost vistier al nefericitului Bairaktar, care se bucura cu multă trecere la ruși. Între generalii ruși domina o decepție, care provoacă insuccesul operațiilor militare.

Un al treilea raport din București, datat cu 30 ianuarie 1811, povestește fapte și mai importante. Turcii uita de trădarea Beifului și-l împuternicesc din partea lor pentru a trata pacea cu rușii, fără să cedeze însă măcar un pas de pământ. La 26 ianuarie a sosit parlamentarul turc Capigi-Pașa Numan-Efendi, care a predat lui Manuc-Bei o scrisoare foarte binevoitoare a lui Reis-Efendi, ce-l asigura de încrederea Porții în devotamentul său.

Taberele adverse au încredințat, așadar, pacea în mâinile lui Manuc-Bei. Anul 1811 a trecut cu tratative, iar în aprilie 1812, văzând că generalul Kutuzov nu grăbește încheierea păcii, Împăratul l-a numit pe amiralul Pavel Ciceagov (1765-1849) în fruntea